

Helka Raivio ja Kaija Appelqvist-Schmidlechner

Mielenterveys osana työkykyä – työ osana mielenterveyttä

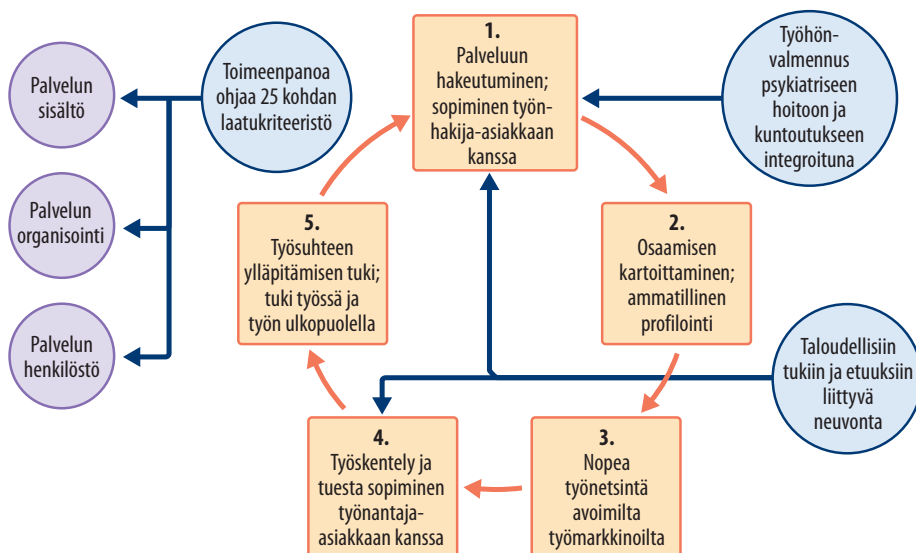
Mielenterveyden häiriöt kuuluvat maailmanlaajuisesti yleisimpiin pitkien sairautslomien, työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen, katkonaisen ja epävakaan työuran sekä työmarkkinoilta syrjäytymisen syihin (1–3). Vakavaan mielenterveyden häiriöön sairastuneiden työllistyminen on erityisen haasteellista.

Skitsofreniaa sairastavien työllisyysasteen on Suomessa arvioitu olevan vain 7 %, kun koko väestön työllisyysaste on 78 % (4,5). Kansainvälisesti tuoreimmat arviot skitsofreniaan sairastuneiden työllisyysasteesta ovat eri tutkimuksissa vaihdelleet 30 %:sta 36 %:iin (6). Työelämästä syrjäytymisen katsotaan johtuvan vaikeiden oireiden lisäksi myös siitä, ettei psykiatrisessa hoitojärjestelmässä ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota tämän kohderyhmän ammatilliseen kuntoutukseen ja työllistymisen edistämiseen (7,8). Mielenterveyden häiriöistä ei kuntouduta yhteiskuntaan riittävän tehok-

kaasti, mikä lisää tarvetta uudenlaisten kuntouttavien toimintojen käyttöönottoon mielenterveyspalveluissa.

Vahvaan tutkimusnäyttöön ja kansainvälisiin laatukriteereihin perustuva IPS-toimintamalli on kehitetty 1990-luvulla Yhdysvalloissa tukemaan vakaviin mielenterveyden häiriöihin sairastuneiden henkilöiden työllistymistä (9). Lyhenne IPS tulee englannin kielen sanoista Individual Placement and Support, suomeksi Sijoita ja valmenna. Toimintamalli on levinnyt myös Euroopassa, ja esimerkiksi Norjassa malli on ollut käytössä vuodesta 2012. Muista työllistymisen tuen ja ammatillisen kuntoutuksen palveluista IPS-toimintamalli eroaa siten, että työhönvalmentajat työskentelevät osana psykiatrista hoitoa ja kuntoutusta.

IPS-mallissa lähtökohtana on henkilön ripeää työllistymisen avoimille työmarkkinoille ilman valmentavia välvaiheita, kuten työllistymisedellytyksiä mittaavia arviointeja (KUVA). Työn

KUVA. IPS-työhönvalmennuksen ydinominaisuudet ja prosessi (10).

etsintä perustuu vapaaehtoisuuteen sekä asiakkaan omiin toiveisiin, tavoitteisiin, tarpeisiin ja voimavaroihin. Toimintamallissa asiakkaita ovat myös työnantajat, joiden kanssa työhönvalmentajat tekevät tiivistä yhteistyötä. Näin varmistetaan työnhakijalle sopiva työn kuormitus ja työnantajalle hänen tarpeisiinsa sopiva työntekijä. IPS-työhönvalmennus ei pääty työllistymiseen, vaan jatkuu niin kauan kuin asiakas katsoo sitä tarvitsevansa.

THL:n koordinoimassa IPS-kehittämishankkeessa (2020–2023) viisi alueellista IPS-kokeilua otti IPS-työhönvalmennuksen käyttöön osana omia psykiatrisen hoidon ja kuntoutuksen palvelujaan. Tammikuussa 2024 julkaistun THL:n arviointitutkimuksen mukaan IPS-toimintamalli on tuloksellinen myös Suomessa (10). Tarkasteluaikana tutkimukseen osallistuneista IPS-työhönvalmennuksen asiakkaista 49 % työllistyi avoimille työmarkkinoille vähintään kerran. Työsuhteista 78 % oli osa-aikaisia ja 66 % määräaikaisia. Syntyneissä palkkatyösuhteissa keskimääräinen viikkotyöaika oli 22 tuntia. Vuoden seurannassa 44 % valmennettavista oli edelleen työssä käyviä, 55 % joko työssä tai opiskelemassa.

Hyvien työllistymistulosten lisäksi IPS-palveluun osallistuneiden psykososiaalinen hyvinvointi vahvistui tutkimuksen seuranta-aikana. Muutos parempaan oli havaittavissa erityisesti niiden osalta, jotka työllistyivät tai siirtyivät opintoihin. Vuoden seurannassa tutkimukseen osallistuneiden tilanne oli muuttunut positiiviseen suuntaan itse arvioidun terveyden, itsetunnon, osallisuuden ja arvostuksen tunteen sekä psyykkisen oireilun osalta. Työhönvalmentajat arvioivat, että IPS-työhönvalmennus soveltui heidän valmennettaviensa tarpeisiin erittäin hyvin 40 %:ssa ja melko hyvin 26 %:ssa tapauksista. IPS-työhönvalmennukseen osallistuneista 60 % oli erittäin ja 30 % melko tyytyväinen työnhakuun saamaansa tukeen.

IPS-toimintamalli on liitetty Käypä hoito-suositukseen skitsofreniapotilaiden työllistymistä tukeväksi menetelmäksi (11). Sen on todettu olevan yli kaksi kertaa vaikuttavampi menetelmä vakavaan mielenterveyden häiriöön sairastuneiden työllistämiseksi ammatilliseen kuntoutukseen verrattuna (12). Vahvasta vai-

kuttavuusnäytöstä huolimatta laajempi käyttöönotto on Suomessa jäänyt toteutumatta (13).

Ajatus psyykkisesti oireilevasta henkilöstä työssä saattaa tuntua vieraalta. Läheiset saattavat pelätä työelämään pyrkimisen luovan sairastuneelle epärealistisia toiveita ja pettymyksiä. Hoitotahon huoli voi liittyä työstä johtuvan kuormituksen aiheuttamaan oireilun lisääntymiseen ja muutoksiin hoitotasapainossa. Työnantajilla voi olla henkilön työ- ja toimintakykyyn liittyviä ennakoasenteita tai yleisempää huolta siitä, miten henkilö työyhteisössä pärjääsi ja miten häneen siellä suhtauduttaisiin.

Työ näyttää kuitenkin tukevan mielenterveyshäiriöstä toipumista. Se kiinnittää henkilön osaksi yhteiskuntaa, minkä lisäksi työllistyminen on yhteiskunnallisesti kannattavaa. Yhdenvertainen oikeus opintoihin, työhön, toimeentuloon ja sosiaaliseen osallisuuteen sisältyvät myös mielenterveysoikeuksiin (14). Sopivassa työssä meistä jokainen on työkykyinen.

IPS-työhönvalmennus laajentaa psykiatrisen hoidon näkökulmaa sairauskeskeisestä kokonaisvaltaisempaan. Se kääntää katseen asiakkaan työelämätoiveisiin, jolloin oireiden ja rajoitteiden sijaan näkyviin nousevat hänen ammatilliset toiveensa, voimavaransa ja potentiaalinsa. Valmennettava hahmottaa itsensä myös työnhakijana, valmennuksen edetessä ja onnistuessa edelleen työntekijänä. Toipumisorientaatiolle ominaisen (elämän)toivon vahvistuminen tukee myös asiakkaan kuntoutumista.

Vuosina 2020–2023 IPS-toimintamallia pilotoinneista viidestä alueesta neljä on jatkanut toimintaa hankekauden jälkeen, mikä osoittaa, että toimintamalli on nähty erikoissairaanhoidossa hyödyllisenä. Keväällä 2023 IPS-toiminta laajeni THL:n koordinoimana uusille hyvinvointialueille. Toistaiseksi IPS-toimintamallia on Suomessa pilotoitu vakaviin mielenterveydenhäiriöihin sairastuneiden henkilöiden palveluissa. Kansainvälisten kokemusten mukaan mallista hyötyvät myös lievempiin mielenterveydenhäiriöihin sairastuneet henkilöt. Toimintamalli on ollut vaikuttava myös muun muassa päihdekuntoutuksessa sekä kipupotilaiden, syrjäytymisvaarassa olevien nuorten ja maahanmuuttajien kannalta (15–19). ■

KIRJALLISUUTTA

1. Mattila-Holappa P. Mental health and labour market participation among young adults. *Studies in social security and health* 152. Helsinki: Kela 2018. <https://helda.helsinki.fi/items/ca78c145-6242-428e-9a69-e9317d39e136>.
2. Hakulinen C, Elovainio M, Arffman M, ym. Mental disorders and long-term labour market outcomes: nationwide cohort study of 2 055 720 individuals. *Acta Psychiatr Scand* 2019;140:371–81.
3. Blomgren J, Perhoniemi R. Increase in sickness absence due to mental disorders in Finland: trends by gender, age and diagnostic group in 2005–2019. *Scand J Public Health* 2022;50:318–22.
4. Perälä J, Saarni SI, Ostamo A, ym. Geographic variation and sociodemographic characteristics of psychotic disorders in Finland. *Schizophr Res* 2008;106:337–47. doi: 10.1016/j.schres.2008.08.017.
5. Työllisten ja työvoiman määrä väheni heinäkuussa 2023 vuoden takaiseen verrattuna. Tilastokeskuksen tiedote 22.8.2023. <https://www.stat.fi/julkaisu/cl89xgj6rtbb90cvvvf7iml2f>
6. Majuri T. Occupational and other outcomes in schizophrenia and other psychoses. Väitöskirja. Oulun yliopiston 2023.
7. Rosenheck R, Leslie D, Keefe R, ym. Barriers to employment for people with schizophrenia. *The Am J Psychiatry* 2006;163:411–7.
8. Sailas E, Selkama S, Joffe G. Työ tekijäänsä kiittää – tuettu työllistyminen osana skitsofreniapotilaiden kuntoutumista. *Duodecim* 2007;123:2083–90.
9. Drake RE, Bond GR, Becker DR. Individual placement and support: an evidence-based approach to supported employment. Oxford University Press 2012. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199734016.001.0001>.
10. Sipilä N, Appelqvist-Schmidlechner K. IPS Sijoita ja valmenna -työhönvalmennus mielen terveyden häiriöön sairastuneiden työllistymisen tukena. Arviointitutkimus toimintamallin käyttöön otosta, soveltuvuudesta ja koetusta vaikuttavuudesta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 1/2024. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-240-2>
11. Oksanen J. Skitsofreniapotilaiden tuettu työllistyminen. Näytönastekatsaus. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim 2020. <https://www.kaypahoito.fi/nak02842>.
12. Modini M, Tan L, Brinckmann B, ym. Supported employment for people with severe mental illness: systematic review and meta-analysis of the international evidence. *Br J Psychiatry* 2016;209:14–22. doi: 10.1192/bjp.bp.115.165092.
13. Harkko J, Lehto S, Pitkänen S, ym. Selvitys sijoita ja valmenna -mallin (IPS-mallin) tuloksista ja toimeenpanosta. Kuntoutussäätiön työselosteita 55/2018.
14. Oikeus mielen terveyteen. Mielen terveyspooli [viitattu 7.3.2024]. <https://mielenterveyspooli.fi/oikeus-mielen-terveyteen/>.
15. de Winter L, Couwenbergh C, van Weeghel J, ym. Who benefits from individual placement and support? A meta-analysis. *Epidemiol Psychiatr Sci* 2022;31:e50.
16. Bond GR, Drake RE, Pogue JA. Expanding individual placement and support to populations with conditions and disorders other than serious mental illness. *Psychiatr Serv* 2019;70:488–98. doi: 10.1176/appi.ps.201800464.
17. Sveinsdottir V, Lie SA, Bond GR, ym. Individual placement and support for young adults at risk of early work disability (the SEED trial). A randomized controlled trial. *Scand J Work Environ Health* 2020;46:50–9.
18. Probyn K, Engedahl MS, Rajendran D, ym. The effects of supported employment interventions in populations of people with conditions other than severe mental health: a systematic review. *Prim Health Care Res Dev* 2021;22:e79. doi: 10.1017/S1463423621000827.
19. Harrison J, Krieger MJ, Johnson HA. Review of individual placement and support employment intervention for persons with substance use disorder. *Subst Use Misuse* 2020;55:636–43.

HELKA RAIVIO, VTM,
kehittämisspäälikkö
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

KAIJA APPELQVIST-SCHMIDLECHNER, FT,
dosentti, tutkimus- ja kehittämisspäälikkö
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

SIDONNAISUDET

Helka Raivio: Ei sidonnaisuuksia

Kaija Appelqvist-Schmidlechner: Ei sidonnaisuuksia